

Iwona Sójkowska
Oddział Informacji Naukowej
Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej

Bibliografia dorobku naukowego pracowników uczelni – tradycyjne i nowoczesne metody udostępniania

Doświadczenia Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej i perspektywy na przyszłość

Opracowywanie bibliografii jako jedno z zadań działalności naukowej biblioteki

Biblioteki naukowe powołane zostały, aby służyć rozwojowi nauki i potrzebom środowiska naukowego. Realizując swój cel, gromadzą, opracowują i udostępniają drukowane i elektroniczne zasoby oraz organizują niezbędny w codziennej pracy z użytkownikami warsztat biblioteczno-informacyjny. Obok wielu zadań podejmują pracę naukową, której celem jest dokumentowanie działalności najbliższego środowiska.

Biblioteki uczelniane, ze względu na charakter oraz potrzeby społeczności akademickiej, typologicznie przynależą do naukowych. Odpowiedzialne są za pełnienie roli centralnego ośrodka informacji i dokumentacji. Zapewniają środowisku akademickiemu dostęp do poszukiwanych materiałów, zgodnych tematycznie z prowadzonymi w uczelni badaniami oraz z kierunkami kształcenia. Realizują w tym zakresie odpowiednią politykę gromadzenia zbiorów, dynamicznego ich opracowywania oraz decydują o sposobie ich udostępniania^[1]. W ramach obowiązków podejmują prace bibliograficzne mające na celu tworzenie dokumentacji wybranych form działalności naukowej pracowników uczelni. Opracowując i udostępniając bibliografie dorobku naukowego najbliższego środowiska, przyczyniają się do upowszechniania wiedzy i wyników prowadzonych w uczelni badań. Ponadto spisy bibliograficzne tworzone w celach dokumentacyjnych nadają rangę naukowości, a także prestiż bibliotece.

Udostępnianie zasobów bibliograficznych bibliotek uczelni technicznych

Od początku istnienia bibliotek akademickich w Polsce, bibliotekarze podejmują trud tworzenia bibliografii dorobku naukowego pracowników uczelni^[2]. Część bibliotek tworzy spisy w oparciu o pełny obraz działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej, większość natomiast rejestruje jedynie dokumenty piśmiennicze. Do pierwszej grupy należą głównie biblioteki wyższych szkół artystycznych, które uzupełniają spisy publikacji o materiały niepiśmiennicze. Stanowią je obiekty działalności artystycznej. Ponadto część bibliotek akademickich łączyła do spisów bibliograficznych wystąpienia na seminariach, konferencjach, a także konspekty wykładów.

Porównując stopień zaawansowania w tworzeniu i udostępnianiu bibliografii poszczególnych uczelni, warto zastanowić się nad samą jej istotą. Bibliografia jest zbiorem opisów bibliograficznych różnych typów dokumentów bez względu na miejsce ich przechowywania, mających określone zadania informacyjne, kompletnym w oparciu o przyjęte kryteria^[3]. Bibliografie rejestrujące działalność naukową uczelni należą do selektywnych. Najczęściej mają ograniczony zasięg autorski, tzn. rejestrują tylko publikacje pracowników macierzystej uczelni. Rzadko stosuje się inne ograniczenia, np. chronologiczne bądź formalne.

Fundamentalną zasadą tworzenia spisów powinna być ich kompletność, a w przypadku elektronicznych baz danych również ich częsta aktualizacja. Cechy te w znacznym stopniu decydują o jakości wyników podejmowanej pracy, a tym samym o efektywności korzystania z bibliografii. Z każdym rokiem możliwości rzetelnego dokumentowania dorobku wydawniczego zwiększają się. Wynika to głównie z coraz szerszego dostępu do źródeł elektronicznych. Jednakże warto zauważyć, iż kompletność bibliografii zależy od współpracy bibliotekarzy z pracownikami uczelni. Opóźnienia w kompletowaniu spisów wynikają często z braku informacji o publikacjach. Powodów może być kilka: niedrozy kanał informacyjny na płaszczyźnie bibliograf – pracownicy uczelni, przedłużający się proces wydawniczy dokumentu^[4] lub utrudniony dostęp do publikacji. Z doświadczenia wiadomo, iż informacja o materiałach konferencyjnych, zarówno w wersji drukowanej, jak i na nośniku elektronicznym, trudniej trafia do biblioteki. Ten rodzaj dokumentu jest niskonakładowym wydawnictwem rozprowadzającym najczęściej wśród uczestników konferencji, stąd pojawiają się trudności bibliografów w dotarciu do materiałów. Łatwiej odnaleźć publikacje czasopiśmiennicze i książkowe. Zatem sukces udostępniania w dużej mierze uzależniony jest od pracy włożonej w proces gromadzenia dorobku wydawniczego.

Mozna praca bibliotekarzy przekłada się na satysfakcję wynikającą z wykorzystania zgromadzonych informacji. Jednakże jej efekty nie są widoczne natychmiastowo. Proces udostępniania bibliografii jest następstwem podjęcia niełatwych zadań poszukiwania, gromadzenia i opracowywania materiałów, a także łączy się z niewiele prostszym wyborem sposobu prezentacji.

Bibliografia dorobku piśmienniczego obok funkcji dokumentowania działalności naukowej stanowi jedno z źródeł informacji, które podobnie jak inne źródła, powinno być udostępniane. Cel upublicznienia dorobku naukowego realizowany jest niemal we wszystkich bibliotekach uczelni państwowych. Zastanawiając się nad powszechnością udostępniania bibliografii, warto poddać analizie zawartość informacyjną stron internetowych bibliotek. Internet jako narzędzie szybkiego i masowego komunikowania się jest doskonałym miejscem do popularyzacji wiedzy wśród szerokiego kręgu odbiorców.

Bezpośrednia analiza stron WWW polskich bibliotek uczelni technicznych sugeruje, że działalność dokumentacyjna i tworzenie bibliografii ma dla większości duże znaczenie. Również priorytetową wartością dla bibliotek technicznych jest szerokie upublicznienie efektów swojej pracy, a tym samym popularyzowanie działalności badawczo-naukowej uczelni. Wniosek taki został sformułowany na podstawie informacji zawartych na internetowych stronach bibliotek.

Dla potrzeb niniejszego opracowania przeanalizowano zawartość informacyjną dziesięciu stron WWW bibliotek uczelni technicznych w Polsce. W wyniku analizy ustalono, że jedynie trzy nie umieściły w Internecie informacji o tworzeniu bibliografii, a tym samym o ewentualnym sposobie jej udostępniania. Nie oznacza to jeszcze, że nie prowadzi takiej działalności, natomiast szkoda, iż nie propagują jej w mass mediach. Zdęcydowana większość – piętnaście bibliotek podaje informacje o bibliografiach oraz umożliwia jej przeszukiwanie w globalnej sieci. Trzy z nich posiadają elektroniczną bibliografię o pełnym zasięgu chronologicznym, tzn. rejestrują publikacje pracowników od początku istnienia uczelni. Jedną z bibliotek jest w trakcie tworzenia elektronicznej bazy danych. Forma drukowana bibliografii z uwagi na prezyencyjny sposób udostępniania nie jest już tak szeroko reklamowana na stronach WWW. O jej istnieniu i możliwościach korzystania informuje zaledwie pięć bibliotek.

Wersja elektroniczna bibliografii stała się popularna w polskich bibliotekach na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Stąd też zasięg chronologiczny elektronicznych wersji spisów bibliograficznych w większości bibliotek sięga początku lat dziewięćdziesiątych. Większość baz bibliograficznych tworzonych jest przy pomocy oprogramowania EXPERTUS firmy Splendor. Opracowywanie baz przy użyciu jednego oprogramowania w różnych bibliotekach umożliwia użytkownikom przeglądanie zasobów poszczególnych instytucji bibliotecznych przy pomocy tego samego, prostego i intuicyjnego sposobu wyszukiwania. Warto nadmienić, że wspomniane oprogramowanie jest również przyjazne dla bibliografów, gdyż oferuje szereg podpowiedzi i indeksów ułatwiających codzienną „mrówczą” pracę.

Tworzenie i udostępnianie drukowanej formy bibliografii dorobku pracowników Politechniki Łódzkiej

Początki opracowywania bibliografii, podobnie jak w innych bibliotekach, nie należały do łatwych. Do tworzenia spisu przystąpiono w 1953 r. Priorytetem było zgromadzenie materiałów dorobku piśmienniczego lub informacji o tym dorobku. Zwroćmy się wówczas do władz wydziałów uczelni z prośbą o sporządzenie wykazów publikacji. Ponadto równoległe przystąpiono do przeglądania bibliografii narodowej – Przewodnika Bibliograficznego, Bibliografii Zawartości Czasopism, a także bibliografii selektywnej, m.in. Bibliografii Retrospektywnej Piśmiennictwa Technicznego oraz własnych zbiorów. Gromadzone informacje były podstawą do tworzenia kartoteki danych, wewnątrz której przechowywano ręcznie wypełnione fizyki zawierające podstawowe dane o dokumente. Tworząc pierwsze kartoteki, ustalono wstępny porządek, układ i charakter bibliografii, stosowany następnie do przygotowywania jej właściwej – wydawniczej formy. Przyjęte wówczas reguły z niewielkimi zmianami obowiązują do dziś. Pierwsze wszystkie spisy za kilka kolejnych lat wydano jako kumulacje uszeregowane w układzie chronologicznym, składające się z kilku części. Główny zrab stanowiły opisy ponumerowanych pozycji, zgrupowane według wydziałów, a w obrębie wydziałów według instytutów i katedr. Wewnątrz jednostek ustalono alfabetyczny układ nazwisk autorów. Podstawową część pracy uzupełniono wykazem zrab zbiorowych, współredagowanych czasopism, opisów patentów oraz indeksem autorskim. Pierwszy tom bibliografii w postaci wydawnictwa ciągłego ukazał się nakładem Politechniki Łódzkiej w 1960 r. i obejmował opisy dokumentów opublikowanych od początku istnienia uczelni, tj. od 1945 r. do 1959 r. Spis nie stanowił pełnego obrazu dorobku naukowego uczelni. Był jedynie optymalną wersją jak na ówczesne możliwości, uzupełnianą w kolejnych latach. W tej kumulacji znalazło się 2770 opisów sporządzonych według obowiązujących norm^[5]. Odpowiedzialnością za tworzenie i udostępnianie bibliografii od początku funkcjonowania biblioteki obciążono Dział Informacyjno-Bibliograficzny, przekształcony w kolejnych latach w Oddział Informacji Naukowej.

Początkowo korzystanie z bibliografii miało ograniczony charakter. Przeszukiwanie w kartotekach realizował bibliotekarz po uprzednim uzgodnieniu z czytelnikiem kryteriów wyszukiwawczych. Kartoteki umożliwiały przeglądanie publikacji według wydziałów lub pierwszych autorów, pod którymi szeregowane były publikacje. Wydanie bibliografii drukiem rozszerzyło możliwości wyszukiwawcze. Dodatkowe narzędzie, jakim był indeks autorski, ułatwilo poszukiwania publikacji wybranych osób. W dalszym ciągu jednak wyniki poszukiwań można było jedynie zanotować. Na prośbę jednostek organizacyjnych przygotowywano zestawienia publikacji. Z uwagi na manualny proces wyszukiwania danych proces udostępniania informacji wydłużył się w czasie. Wyszukiwanie realizowano w ciągu kilku dni.

Wersja drukowana w dalszym ciągu wykorzystywana jest przez pracowników oraz studentów. Pierwsza grupa użytkowników sięga do bibliografii jako wiarygodnego obrazu własnego dorobku naukowego, przygotowując się do prezentacji efektów swojej pracy. Studenci natomiast poszukują publikacji swoich wykładowców. Obecnie wykorzystując papierową wersję bibliografii, czytelnicy mogą ułatwić sobie pracę, korzystając z dostępnych w bibliotece kserografów. Do bibliografii zaglądają również bibliotekarze, poszukując odpowiedzi na pytania o poprawną cytację bądź uzupełnienie danych bibliograficznych, kierowane spoza środowiska uczelni. W dalszym ciągu w oparciu o drukowaną wersję bibliografii sporządza się zestawienia dla zainteresowanych pracowników uczelni. Uzupełniającą formą udostępniania bibliografii drukowanej było rozsyłanie wydawnictwa do jednostek organizacyjnych wewnątrz uczelni oraz do innych bibliotek.

Elektroniczna bibliografia piśmiennictwa uczelni

Drukowaną wersję bibliografii wydawano do 1990 r. nakładem uczelni, corocznie zmniejszając liczbę egzemplarzy, a tym samym zasięg jej oddziaływania. Od 1990 r. dotychczasową, papierową wersję zastąpiono komputerową bazą danych w systemie Micro CDS/ISIS. Był to krok o przetomowym znaczeniu, szczególnie ze względu na większe możliwości udostępniania bibliografii elektronicznej. Początkowo przeglądanie bazy miało charakter prezyencyjny i odbywało się w Oddziale Informacji Naukowej. Wersja elektroniczna zagwarantowała uproszczenie procedur wyszukiwawczych. W miarę roztękania się bazy, w kolejnych latach bez trudu można było ustalić bieżący dorobek pojedynczego autora, jednostki czy wydziału. Możliwym stało się wyszukiwanie po słowach z tytułu oraz źródła. Dla użytkownika bazy najistotniejszym była jednak możliwość zapisania na dyskiecie bądź wydrukowania wyników wyszukiwania. Od początku tworzenia bazy pracownicy mogli złożyć zamówienie na poszukiwanie według różnych kryteriów, a informację zwrotną przekazywano im w postaci pliku tekstowego na nośniku elektronicznym lub wydruku komputerowego. Tworzenie bazy elektronicznej w dalszym ciągu uzupełniane jest opracowywaniem jednoegzemplarzowej wersji drukowanej, która stanowi kontynuację tradycyjnej formy wydawniczej bibliografii.

W 2004 r. dyrekcja biblioteki podjęła decyzję o zmianie systemu. Zrezygnowano z dotychczasowej bazy działającej w środowisku DOS na rzecz oprogramowania EXPERTUS dla systemu operacyjnego Windows. Zmiana systemu stworzyła nowe możliwości dostępu do zgromadzonych informacji. Przede wszystkim wykorzystano przyjazny interfejs do udostępniania danych w Internecie. Jednostanowiskowy i prezyencyjny dostęp do bibliografii zastąpiony został globalnym jej upublicznieniem. Rozwiązanie to spowodowało wzrost zainteresowania dorobkiem naukowym zarówno środowiska akademickiego politechniki, jak i osób oraz organizacji spoza najbliższego otoczenia. Świadczą o tym wielokrotne zapytania kierowane pocztą elektroniczną z innych bibliotek, uczelni, a nawet od osób prywatnych z kraju i zagranicą. Większość pytań dotyczy przede wszystkim sposobów dotarcia do pełnego tekstu publikacji. Kierując się oczekiwaniami użytkowników, w 2005 r. podjęto prace nad digitalizacją publikacji niedostępnych z różnych przyczyn w bibliotece. Dotychczas zarchiwizowano publikacje za rok 2004 i częściowo 2005. Dalsze plany digitalizacji przewidują sieciowy dostęp do pełnych tekstów publikacji oraz linkowanie bezpośrednio z rekordu opisu bibliograficznego do pełnego tekstu. Udostępnianie zeskanowanych publikacji wymaga uzyskania zgody autorów oraz wydawców posiadających prawo do wyłącznego dysponowania wydawnictwem dokumentu. Pracownicy uczelni przychylnie potraktowali projekt popularyzacji ich dorobku piśmienniczego. Nierozwiązana dotychczas kwestia pozostaje uzyskanie zgody wydawców. Wielu spośród nich zamieszcza na stronach internetowych standardowe formularze wyrażające zgodę na udostępnianie publikacji w obrębie instytucji, której pracownikami są autorzy.

W 2005 r. podjęto również decyzję o wydaniu bibliografii na nośniku optycznym. W ramach popularyzowania dorobku naukowego i poszerzenia środowiska odbiorców, a także w celu uniezależnienia od „kapryśno” Internetu płyty z dorobkiem wydawniczym za lata 1990-2003 rozprowadzono wśród jednostek organizacyjnych uczelni. W najbliższej przyszłości planuje się przekazanie bibliografii pracowników PL na nośniku optycznym również do innych instytucji, współpracujących w ramach wymiany zbiorów.

W planach pozostaje retrospektywne wprowadzenie drukowanych spisów bibliograficznych do wersji elektronicznej. Przeniesienie zawartości bibliografii za okres 45 lat działalności na nośnik to trudne, a zarazem żmudne wyzwanie dla bibliotekarzy. Jednakże oceniając włożoną pracę z perspektywy umożliwienia nieograniczonego dostępu do informacji przez użytkowników, warto podjąć się realizacji tego przedsięwzięcia.

Perspektywy udostępniania bibliografii

Podstawowym założeniem tworzenia bibliografii jest jej szerokie udostępnianie oraz popularyzacja osiągnięć uczelni w środowisku naukowym. Przyszłościowym rozwiązaniem dla polskich bibliotek mogłoby być połączenie zasobów bibliograficznych w jedną bazę lub opracowanie wspólnej przeglądarki dla bibliografii poszczególnych uczelni. Wzorując się na sprawdzonych inicjatywach, np. Katalogu Rozproszonych KARO czy bazy czasopism technicznych BAZTECH, mogłoby powstać projekt wspólnej prezentacji spisów bibliograficznych. Z technicznego punktu widzenia realizacja takiej inicjatywy ma szansę na powodzenie. Większość bibliotek tworzy bazy wykorzystując takie samo oprogramowanie. Zatem, teoretycznie nie byłoby problemu z kompilacją danych. Ponadto wielu bibliotekarzy ma doświadczenia z konwersją danych zgromadzonych w różnym oprogramowaniu. Wydaje się, iż najtrudniejszym zagadnieniem byłoby ustalenie zasad współpracy bibliotek, wyznaczenie koordynatora realizacji projektu oraz uzyskanie dofinansowania na podjęcie, a następnie kontynuowanie prac. Z punktu widzenia użytkownika warto zastanowić się nad projektem stworzenia ogólnopolskiej bazy publikacji naukowych lub narzędzia umożliwiającego wspólne ich przeglądanie. Argumentem przemawiającym za tą inicjatywą jest przede wszystkim ugodnienie sposobu udostępniania. Z obserwacji wynika, iż cytowane wyżej źródła, tj. KARO i BAZTECH cieszą się dużą popularnością wśród różnych grup użytkowników. Ich zaletą jest ogólnodostępność. Potwierdza to słuszność tezy, iż czytelnicy oczekują takich inicjatyw od bibliotek. Wspólna bibliografia ułatwiałaby odnalezienie dokumentów, a przede wszystkim skróciłaby czas poszukiwań.

Obserwując ilość i jakość informacji dostępnych w bibliotekach, a także w szeroko rozpowszechnionych mediach, warto zastanowić się nad choćby częściowym uporządkowaniem dostępu do zasobów. Nie wszystko jest możliwe do realizacji, ale wspólna bibliografia dorobku naukowego mogłaby być kolejnym dobrym przedsięwzięciem, którego celem stałoby się ujednolicenie zasad oraz rozszerzenie możliwości dostępu do polskich zasobów wiedzy.

Przypisy

[1] ŻMIGRODZKI, Z. (red.). Bibliotekarstwo. Warszawa: SBP, 1998, s. 20-21.

[2] Wykazują to informacje zawarte w przedmowach do wydawniczych form bibliografii, na stronach WWW, a także liczne artykuły bibliografów sporządzających spisy.

[3] ŻMIGRODZKI, Z. (red.). Bibliografia. Metodyka i organizacja. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2000, s. 13.

[4] Autorzy wielokrotnie zgłaszają do biblioteki publikacje, które ukazują się drukiem w roku następnym z datą wydania odpowiadającą dacie zgłoszenia.

[5] Bibliografia dorobku piśmienniczego pracowników Politechniki Łódzkiej za lata 1945/1946-1958/1959. Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, 1960, s. 6-7.

Bibliografia

- 2005]. Dostępny w World Wide Web: <http://bg.p.lodz.pl/biblio/obib.htm> .
2. MARCINEK, M. Bibliografia publikacji pracowników PK w Internecie. To już prawie 30 lat... In *Nasza Politechnika* [on-line]. Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2004 [dostęp 14 listopada 2005]. Dostępny w World Wide Web: http://riad.pk.edu.pl/~naszapol/np37/str26_27.shtml.
3. PIOTROWSKA, E., ZAJĄC, R. *Nowoczesność w Bibliotece Głównej*
4. Bibliografia dorobku piśmienniczego pracowników Politechniki Łódzkiej za lata 1945/1946-1958/1959. Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, 1960.
5. ŻMIGRODZKI, Z. (red.). *Bibliografia. Metodyka i organizacja*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2000.
6. ŻMIGRODZKI, Z. (red.). *Bibliotekarstwo*. Warszawa: SBP, 1998.

